

LARS ROWE

Fredskamp og maktkamp i arbeiderorganisasjonene

På Det Norske Arbeiderpartis landsmøte i 1906 ble det besluttet at partiet skulle kjempe for «militarismens avskaffelse».¹ Dette vedtaket var ikke oppsiktsvekkende i en bevegelse som hadde sterke anti-militaristiske tradisjoner. Veien fra 1906-vedtaket fram til 1949, da Arbeiderpartiregjeringen førte Norge inn i Atlanterhavspakten, var broket. Avgjørende for etterkrigstidens arbeiderbevegelse var at DNA i 1923 hadde blitt splittet i to. Arbeiderpartiet sto dermed overfor konkurranse fra Norges Kommunistiske Parti (NKP). Veien fra opposisjon til posisjon virket også inn på DNA. Den anti-militaristiske linjen ble foreldet da partiet overtok regjeringsmakten. DNAs ledende skikkelser var nå opptatt av å opprettholde et militærvesen som kunne forsvare landets interesser, og ble dermed talsmenn for en institusjon de tidligere hadde brukt krefter på å bekjempe. Det var NKP som, via det etterkrigsledelsen i DNA oppfattet som kommunistiske dekkorganisasjoner, videreførte den anti-militaristiske agitasjonen. På denne måten ønsket kommunistene å vinne tilhengere fra den sosialdemokratiske leiren. Denne artikkelen vil ta for seg den

kommunistinspirerte Fredsfronten, og dessuten se på hvilke reaksjoner den avfødte i DNAs ledelse.

Fredsfrontens opprinnelse

Den 4. april 1949 ble Atlanterhavspakten undertegnet av utenriksminister Halvard Lange i Washington. Bare seksten dager senere var Paris åsted for tilblivelsen av en annen sammenslutning; den såkalte Verdensfredsbevegelsen. Den 20. april 1949 ble gatene i den franske hovedstaden dominert av fredsforkjempere som hadde kommet sammen for å danne en verdensomspennende bevegelse som skulle bekjempe det man kalte «de imperialistiske krigshisserne». Arrangementet, som fikk navnet Verdensfredskongressen, oppnådde ifølge bevegelsens egne notater deltakelse fra 2200 personer fra 72 land.²

Selv om fredskongressen hadde vært forberedt i en periode før Atlanterhavspakten ble undertegnet, blant annet på en mindre kongress som ble avholdt i Wroclaw i Polen i august 1948, var det liten tvil om at et av bevegelsens hovedmål var å bekjempe den nye vestlige forsvarsalliansen. I et manifest som ble

formulert på kongressen ble det fastslått at bevegelsen «neker å spille deres spill som ønsker å sette en blokk av stater opp mot en annen.»³ I en senere kommentar utdypet den norske seksjonen av bevegelsen, Fredens Forkjempere i Norge (FFiN), dette synet: «[Atlantehavs]pakten er i våre øyne det stikk motsatte av et fredsinstrument. Vi anser den snarere som en under fredens maske dekket forberedelse av *krigen*.»⁴

Striden om Norges tilslutning til Atlanterhavspakten våren 1949 hadde skapt en ny skillelinje i norsk politikk. Motstandere av DNA-regjeringens ønske om å knytte landet ideologisk og strategisk til en USA-ledet allianse, som utgjorde det vi kan kalle den sikkerhetspolitiske opposisjon, var i stor utstrekning kjennetegnet av en mer eller mindre venstresradikal innstilling til politiske spørsmål i sin alminnelighet.⁵ Mange var av den oppfatning at det norske sikkerhetspolitiske samarbeidet med de vestlige stormaktene var et kursvalg som ville innebære en stor belastning på forholdet til nabolandet Sovjetunionen og andre sosialistiske land. Denne oppfatningen hadde sin tyngde blant kommunistene, men den hadde en rekke tilhengere både på venstrefløyen i Arbeiderpartiet og blant partiløse, venstreorienterte personer.

Også en annen motivasjon var viktig for deler av denne gruppens motstand. De sterke anti-militaristiske stømmingene i arbeiderbevegelsen, særlig fra mellomkrigstiden, men også før det, var en arv som for mange sosialdemokrater kolliderte med DNA-regjeringens sikkerhetspolitiske disposisjoner. Mange opplevde at Arbeiderpartiet, etter å ha kommet i regjeringsposisjon, ble for-

svarere av et miltærvesen partiet tidligere hadde stått i motsetning til. Det var med utgangspunkt i denne motstanden, som fra 1949 i første rekke rettet seg mot Norges tilslutning til Atlanterhavspakten, at den norske Fredsfronten ble bygget opp.

Den viktigste drivkraften i den første fasen av dette arbeidet var den partiløse pasifisten Mimi Sverdrup Lunden, viseformann i den norske seksjonen av Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund (KDV). KDV hadde gått i spissen for en aksjon mot Atlanterhavspakten våren 1949, og Sverdrup Lundens innsats sommeren og høsten det samme året for å danne lokale fredskomiteer var betydelig.⁶ Sverdrup Lunden var klar over at KDV i manges øyne var en kommunistisk dekkorganisasjon, men hun håpet at «en hel del som ikke kan eller vil slutte seg til KDV, kan slutte seg sammen og danne fredskomiteer».⁷ Ambisjonen var altså at Fredsfronten skulle fremstå som en anti-militaristisk bevegelse som forholdt seg nøytralt til konflikten mellom stormaktene.

Dette skulle snart vise seg vanskelig å oppnå. Fredsfrontens internasjonale moderorganisasjon, Verdensfredskomiteen (fra november 1950 kalt Verdensfredsrådet), ble fra første stund oppfattet som nært tilknyttet den kommunistiske verdensbevegelsen, og under sterk innflytelse av Moskva. På samme måte ble den norske Fredsfronten antatt å være en bevegelse som i første rekke hadde sin lojalitet til NKP, og til sovjetiske kommunister. De kampanjene som ble ført av Fredens Forkjempere i Norge, styrket dette inntrykket. Det dreide seg hovedsakelig om større underskriftskampanjer som hadde blitt in-

itert av Verdensfredsrådet. Størst av disse var Stockholmsappellen i 1950, men også kampanjer for Berlinappellen fra 1951 og Wienerappellen fra 1955 ble drevet med energi. Felles for alle appellene var at de korresponderte med mål som på det aktuelle tidspunktet sto langt framme i sovjetisk utenrikspolitikk.⁸ Oppslutningen om arbeidet ble aldri stor. Ambisjonene om å bygge opp et nett av lokale fredskomiteer under ledelsen i Oslo lot seg ikke realisere. Bevegelsen måtte skuffet konstatere i 1953 at det bare fantes 45 fredskomiteer i Norge. Mange av disse hadde ikke gitt lyd fra seg på lang tid.⁹

I DNA-ledelsen så man fredsoffensiven som et forsøk fra kommunistenes side på å nå ut til flere mennesker i det norske folk. NKP var et lite og til dels kompromittert parti, og søkte andre kanaler for sin propaganda overfor befolkningen, mente man. Den kommunistiske taktikken var, slik DNA-ledelsen oppfattet det, å kontrollere bevegelsens sentrale organisasjonsapparat, og bruke dette til sine politiske formål.¹⁰ Den norske Fredsfronten forble da også hovedsakelig dominert av kommunister. I bevegelsens sentrale organ, Hovedkomiteen for Fredens Forkjempere i Norge, satt det fra mars 1950 syv kommunister. Komiteen hadde til sammen ni medlemmer.¹¹ Overrepresentasjonen av kommunister var et problem som bevegelsen ikke klarte å gjøre mye med, og som virket selvforsterkende. Inntrykket av å stå overfor en kommunistinspirert bevegelse gjorde det vanskelig for mange ikke-kommunister å tilknytte seg den. Bevegelsen oppnådde bare i liten grad å utvide det politiske grunnlaget for arbeidet i Norge.

Motstand mot Fredsfronten

Den norske Fredsfronten var således i hele sin levetid å betrakte som en marginal bevegelse. Likevel ble den sett på med vaktsumme øyne av landets politiske ledelse og av overvåkingspolitiet. På det politiske nivået kom det til dels sterke utfall mot bevegelsen. Da Korea-krigen brøt ut i 1950, og spenningen i internasjonal politikk økte, så statsminister Einar Gerhardsen store betenkeligheter med Fredsfrontens virksomhet, og slo særlig ned på den nylig presenterte Stockholmsappellen, som tok til orde for et forbud mot Atomvåpen:

Jeg synes at disse 'fredsaksjonene' fra kommunistenes side får en langt mer alvorlig bakgrunn når en må være oppmerksom på at det går inn som første skritt i den aksjonen som nå har gitt seg utslag i Korea. Jeg kan ikke se det annerledes enn at de må ha lagt en plan der nr. 1 er Fredskongressen i Paris, nr. 2 Fredskongressen i Stockholm, nr. 3 den åpne krigen i Korea.¹²

Denne skepsisen delte Gerhardsen med ledelsen i overvåkingspolitiet. Gitt at Fredsfronten ble nært identifisert med den kommunistiske bevegelsen både i Norge og internasjonalt, så POT det som sin oppgave å holde oppsikt med det den foretok seg. Gjennom overvåkingen mente POT å kunne bekrefte at Fredsfrontens virksomhet ble rammet av overvåkingsinstruksen fra 1952 sin definisjon av såkalt femtekolonnevirksomhet:

Med femtekolonnevirksomhet forstås i denne instruks virksomhet fra enkeltpersoner, grupper eller organisasjoner som går ut på etterretningsvirksomhet, propaganda, infiltrasjon, sabotasje og attentater m.v. for å svekke landets forsvar og alminnelige motstandsevne.¹³

Arbeiderbladjournalisten Arne Hjeltnil klar til utrykning. Fotografert av Arbeiderbladet, sommeren 1953.

De opplysninger som har fremkommet om kontakten mellom partiet og overvåkingstjenesten, først og fremst gjennom Lund-kommisjonens rapport våren 1996, gjør det naturlig å anta at det fantes en viss koordinering mellom den politiske ledelsen og POT. Studier av POTs arkivmateriale viser blant annet at Arbeiderblad-journalisten Arne Hjeltnil var involvert i overvåkingen av bevegelsen. Hans karakteristikk av bevegelsens medlemmer som «farlige»,¹⁴ må antas å ha hatt betydning ikke bare for POTs vurderinger av Fredsfronten, men også for DNA-ledel-

sens stillingtagen til at enkelte partimedlemmer tok del i Fredsfrontens arbeid.

For Arbeiderpartiledelsen ser det ut til å ha vært viktig å begrense partimedlemmenes muligheter til å uttrykke seg kritisk til den norske atlantehavspolitikken. Særlig aktiv i så måte var parti sekretæren Haakon Lie som søkte å isolere uromomentene. Blant annet ble helsedirektøren og Arbeiderpartipolitiker Karl Evang forhindret fra å ytre seg i en rekke partisammenhenger.¹⁵ DNAs sentralstyre tok fatt i problemene omkring den interne opposisjonen på to møter i april 1951. Man diskuterte «utenrikspolitikk og opinionsdannelse» og innskjerpet et landsstyrevedtak fra 1933 som forbød deltakelse i kommunistiske dekkorganisasjoner.¹⁶ Det er liten tvil om at dette skjedde med henblikk på å forhindre partimedlemmer i å delta i Fredsfronten. Strategien kan ha virket mot sin hensikt, og drevet de opprørske elementene i «gal» retning. Det er rimelig å anta at enkelte opposisjonelle personer innad i Arbeiderpartiet, som Karl Evang og Jakob Friis som begge faktisk ga sin støtte til Fredsfronten våren 1951, i praksis så seg nødt til å søke dit fordi de ikke fant andre kanaler ut til opinionen.

Den viktigste målgruppen for både NKP og DNA var fagbevegelsen. Fredsfronten la heller aldri skjul på at den søkte å få fotfeste i arbeiderorganisasjonene. Forholdet mellom Fredsfronten og DNA var preget av at de konkurrerte om støtte i det samme sjiktet av befolkningen. Arbeiderpartiet satte, i forbund med LO-ledelsen, mye krefter inn på å forhindre at Fredsfronten fikk innpass i fagforeninger og klubber. I 1951 tok

Haakon Lie, som representant for DNAs sentralstyre, sammen med LO-sjefen Konrad Nordahl initiativ til et felles fredsopprop i de nordiske landsorganisasjonene og sosialdemokratiske partienes navn. «Fred med Frihet», som det ble kalt, ble offentliggjort den 27. januar 1951. I den anledning hadde Konrad Nordahl en redegjørelse på NRK-radio. Med klar brodd mot Fredsfrontens budskap sa LO-sjefen: «Vi vil bare gjennom dette reise en fredsaksjon som holder seg til den nære virkelighet og som derfor er befridd for demagogi og andre luftige spekulasjoner.»¹⁷

Forskjellen mellom Nordahls og Fredsfrontens oppfattelse av «den nære virkelighet» besto hovedsakelig i synet på hvilke krefter som utgjorde en fare for verdensfreden. For Fredsfronten var det åpenbart at FN under ledelse av USA var ansvarlig for konfliktsituasjonen i Korea:

Ved i strid med all fornuft, rett og rettferdighet å tviholde på Chiang Kai-sheks representant i Sikkerhetsrådet har USA og drabanter ikke bare grovt fornærmet og forurettet den kinesiske folkerepublikk, men pådradd seg et ansvar for den blodige og ødeleggende Koreakrig som aldri ville blitt påbegynt hvis Sikkerhetsrådet hadde fungert i samsvar med [FN-]pakten.¹⁸

De nordiske sosialdemokratiske partiene og landsorganisasjonene identifiserte derimot ekspansjonistiske kommunistiske regimer som problemets kjerne. En tilnærming mellom de to synspunktene var umulig. Dette var da heller ikke Haakon Lies hensikt med å ta initiativet til *Fred med Frihet*. Oppropet var en taktisk manøver for å utgjøre en motpol til Fredsfrontens virksomhet. Haakon Lie og hans meningsfeller men-

Partisekretær Haakon Lie gikk aktivt inn for å isolere motstanderne av den norske atlantehavspolitikken.

te Fredsfronten var et instrument for sovjetisk innflytelse i det norske samfunnet.¹⁹ Fredsfrontens medlemsblad, *Fram For Fred*, kommenterte dette i sin språkdrakt: «Arbeiderorganisasjonenes såkalte fredsforslag har ikke brakt oss et hanefjed nærmere freden, men fortsetter tvert imot den kalde krig som blir et daglig økende fare for verdensfreden.»²⁰ *Fred med Frihet* var et motstøt mot den offensiven som Fredsfronten lenge hadde forsøkt å sette inn i arbeiderorganisasjonene. Som i samfunnet for øvrig, sto Fredsfronten svakt i fagbevegelsen, og man må anta at sosialdemokratens alternative fredsprogram tjente sin hensikt og bidro til en ytterligere svekkelse av bevegelsens posisjon.

En av fagforeningene som var delt i synet på hvilken linje man skulle støtte

i fredsspørsmålet, var Rørleggernes Fagforening i Oslo. Dette ble satt på spissen da *Fred med Frihet* og Fredsfrontens appell om et fredsmøte mellom de fem stormaktene ble stilt opp mot hverandre på et møte i foreningen i 1951. For å unngå splittelse, foretok foreningen aldri noe valg mellom de to fredsappellene.²¹ Foreningens blad, *Rørleggeren*, ga plass til begge sider av saken, men var til dels farget av at bladets redaktør, Leif Hauge, var kommunist.²² En annen kommunist, Aage Hollie, hadde for eksempel fått spalteplass til et innlegg der han fordømte det han oppfattet som amerikansk aggresjon i internasjonal politikk, samtidig som han priste den sosialistiske fremmarsj som «fredens bolverk».²³ Da bladet i mai 1951 hadde et eget nummer viet fredssaken, fant redaksjonen plass til både Fredsfrontens appell og *Fred med Frihet*. Fredsnummeret inneholdt en rekke støtteerklæringer til fredsarbeidet, og de fleste gikk i favør av Fredsfronten. Dette hadde nok også sammenheng med at Rørleggernes Fagforenings fredskomite, som sto tilknyttet Fredsfronten, sto bak redigeringen av nummeret. Likevel var hovedlinjen i Rørleggernes fagforening at man unngikk splittende konfrontasjoner om landets sikkerhetspolitikk.

Denne linjen var imidlertid ikke i takt med Landsorganisasjonen. LO var på denne tiden villig til å innlede et samarbeid med sin hovedmotstander i arbeidslivet, Norsk Arbeidsgiverforening. Formålet var å demme opp for tendenser til negative holdninger til den norske sikkerhetspolitikken som måtte gjøre seg gjeldende i opinionen. Samarbeidet ble en realitet gjennom dannelsen av organisasjonen Folk og

Forsvar. Dette skulle være et «samarbeidsorgan for landsomfattende organisasjoner som tar en positiv stilling til det norske forsvaret».²⁴ Ifølge foreningens første formann, Tor Skjønberg, var Folk og Forsvar hovedoppgave å «motvirke de stemningsmessige svingningene som i dag preger forsvarsinnsatsen».²⁵ Sammenslutningen hadde både LO og Norsk Arbeidsgiverforening som framtrepende medlemsorganisasjoner, idet disse hadde henholdsvis nestformanns- og formannsvervet hos sine representanter.²⁶ I Fredsfronten ble Folk og Forsvar avskrevet som et propagandaapparat for Atlanterhavspakten og den norske regjeringens sikkerhetspolitiske linje. Enkelte innen Fredsfronten så på «forsvarsaktivismen» som en spore til ekstra innsats. Man håpet at DNA, gjennom å satse på en altfor forsvarsvennlig retorikk, ville skyve en rekke viktige personligheter over til Fredsfrontens side.²⁷

Sympatisører i DNA

Selv om det er tvilsomt om dette håpet ble realisert i særlig grad, opplevde bevegelsen et lite gjennombrudd i sitt arbeid for å engasjere ikke-kommunister for fredssaken. Bevegelsens landsmøte i 1953 ble dominert av den partiløse pastor Ragnar Forbech, DNA-politikeren Jakob Friis og AUF-eren Gunnar Brøvig. Noe senere kom også DNA-politikeren Knut Løfsnes med i arbeidet. Håpet var at disse personene skulle bidra til å gi bevegelsen en ny legitimitet, og dermed øke dens gjennomslagskraft i befolkningen, først og fremst i fagbevegelsen. De nye kreftenes inntreden i Fredsfronten innebar en avradikalise-

ring. Særlig Friis var opptatt av at freds-saken skulle fremmes på en mer moderat måte enn tilfellet hadde vært tidligere:

Det har ingen hensikt å reise slike propa-gandaparoler som 'Ut av A-pakten'. Vi må se det som sosialistiske mennesker - som at det blir en oppløsning innenfra. [...] Vi må komme over i en politisk tenkende periode - der spørsmålet om A-pakten blir redusert i betydning og at vi kommer til spørsmålet om et 4-maktsmøte også på det høyeste plan - da vil A-pakten etterhvert bli et papirdokument som ikke tilhører virkelighetens verden.²⁸

Den samme moderasjonen ble uttrykt av Ragnar Forbech, samt av kommunisten Adam Egede Nissen jr., som hadde vært med i bevegelsen fra starten. Egede Nissen fremholdt at Fredsfronten ikke måtte fremstå som «busemenn, men rolige realpolitikere.»²⁹ Det er mulig at den nye moderate linjen i Fredsfronten økte bekymringen i DNAs lederskap for hva den kunne utrette. Partiets ledelse, igjen med Haakon Lie i spissen, var i hvert fall raskt på pletten med tiltak for å svekke bevegelsen. Et virkemiddel var eksklusjoner av partimedlemmer som tok del i bevegelsens arbeid. Man må anta at særlig Jakob Friis var klar over den mulige konsekvensen av å engasjere seg i Fredsfronten. I 1951 hadde hans sønn Åge Friis blitt ekskludert fra AUF etter å ha opprettholdt sin deltakelse i Ungdommens fredskomiteé i Oslo.³⁰ Det er mulig at dette var årsaken til at Friis etter hvert holdt seg i bakgrunnen i arbeidet i Fredsfronten.

AUF-eren Gunnar Brøvig holdt derimot en høy profil. Han ble i oktober 1953 redaktør for Fredsfrontens medlemsblad, og motiverte sitt standpunkt i det vi kan kalle hans tiltredelsesartikkel i bladet:

I denne situasjon har jeg tatt på meg arbeidet fordi jeg ser det arbeidet som Verdensfredsrådet og Fredens Forkjempere har tatt opp som meget vesentlig. Vår tids største problem er å få kommunister og ikke-kommunister til å innse at de må samarbeide på et saklig og vennlig grunnlag om en vil unngå en verdenskatastrofe. Verdensfredsrådet har vist at samarbeid er mulig. Kommuniste og kommunist sympatisører har vært ivrigst til å støtte Verdensfredsrådet, men etter hvert har rådet vunnet tillit i stadig større kretser. Det har vært en skole i samarbeidets kunst.³¹

Brøvig ønsket at den norske Fredsfronten skulle bli en tilsvarende «skole i samarbeidets kunst» i Norge.

Knut Løfsnes kom med i arbeidet høsten 1953. Det ser ut til at Løfsnes ble aktuell først etter at Jakob Friis hadde avslått å delta aktivt. Friis hadde selv gitt uttrykk for at «han anså det som mer verdifullt at Løfsnes [deltok], fordi

Knut Løfsnes beholdt sitt medlemskap i DNA fram til 1960, da han ble ekskludert fra partiet. I 1961 ble han formann i det nystiftete SF.

han mente at Løfsnes hadde en sterkere posisjon innad i Arbeiderpartiet». ³² Løfsnes hadde en bakgrunn som kunne gjøre ham til en «verdifull ny medarbeider» for Fredsfronten, som Gunnar Brøvig uttrykte det. Foruten å ha markert seg som aktiv motstandsmann under krigen, hadde han vært journalist i *Arbeiderbladet*, var med i kretsen rundt ukeavisen *Orientering*, skrev for bladet *Kontakt*, var en mye brukt foredragsholder på AUF-arrangementer og var dessuten formann i en avdeling av Sosialistisk kulturlag. ³³ Knut Løfsnes ble valgt inn som medlem av Verdensfredsrådet, og var i den anledning opptatt av at også andre sosialdemokrater skulle følge hans eksempel.

Brøvig og Løfsnes skulle snart oppdage at ledende tillitsvalgte i Arbeiderpartiet ikke delte deres positive syn på Verdensfredsbevegelsen. Gunnar Brøvig hadde helt siden januar 1952 vært i søkelyset som deltaker i såkalte kommunistiske dekkorganisasjoner, først og fremst Verdenssambandet for Demokratisk Ungdom (WFDY). Søkelyset ble antakelig ikke dempet av at han i januar 1953, like før han tok aktivt del i Fredsfrontens arbeid, meldte seg inn i DNA. ³⁴ Den 13. januar 1954 mottok både Brøvig og Løfsnes et brev fra sentralstyret i DNA, der det ble fastslått at deres deltakelse i Fredsfronten ikke lot seg forene med fortsatt medlemskap i Arbeiderpartiet. ³⁵ Den direkte foranledningen ser ut til å ha vært en rapport fra den ovenfor omtalte Arne Hjelm Nilsen om et møte i Oslo Fredskomiteé den 2. desember 1953 i Folkets Hus. Hjelm Nilsens beskrivelse av Gunnar Brøvig var betegnende for hvor alvorlig han så på sosialdemokraters deltakelse i Fredsfronten:

Jeg vil gjerne rette søkelyset mot Gunnar Brøvig. Han har nå i lengre tid vært kommunistenes beste støttepillar i fredsagitasjonen. [...] Som medlem av Sosialistisk studentlag er han ofte å se på AUF-møter. For en tid siden ble han redaktør av «Svart på Hvitt» - og er stadig på reiser til utlandet. [...] Hele hans linje er bevisst lagt opp - og jeg anser ham som en av de aller farligste redskap kommunistene nytter på dette området. Jeg mener det er full grunn til [å] ofre Gunnar Brøvigs virksomhet en del oppmerksomhet. ³⁶

Denne rapporten må antas å ha gått både til partiledelsen i DNA, såvel som til POT-ledelsen, og var antakelig en del av grunnlaget for ultimatumet som Brøvig ble stilt overfor en drøy måned etter desembermøtet i Oslo fredskomiteé.

Brøvig mente i sitt svar til DNAs sentralstyre at hans arbeid for Fredsfronten var i overensstemmelse med partiets mål og retningslinjer. Med henvisning til en rekke passasjer i DNAs partiprogram hevdet han at han arbeidet for «toleranse og fredelig samvirke mellom nasjonene». ³⁷ DNA-ledelsen var av en annen oppfatning, noe som ble gjort klart på lederplass i *Arbeiderbladet* den 20. januar 1954:

På bakgrunn av de faktiske forhold må en forundre seg over de personer og institusjoner som lar seg bruke som brikker i den kommunistiske «fredsbevegelse». Ingen er vel i tvil om hvem som setter i scene og finansierer de kongresser som blir holdt med bestemte mellomrom. Det er vel heller ingen tvil om hvem som former ut de resolusjoner som blir vedtatt. Denne spekulasjonen i folkets fredslengsler er beregnet på å splitte de demokratiske folk og kamuflere den sovjetrussiske opprustning og aggresjon.

Stilt overfor DNAs ultimatum valgte Gunnar Brøvig å bli stående som redak-

AUFeren Gunnar Brøvig valgte å fortsette som redaktør av Fredsfrontens medlemsblad, noe som førte til at han i 1954 ble ekskludert fra DNA.

tør av Fredsfrontens medlemsblad, og ga dermed opp sin tilknytning til DNA og AUF gjennom å miste sitt medlemskap i Sosialistisk Studentlag.

Knut Løfsnes beholdt sitt medlemskap i DNA. Han hadde mottatt et likegyldende brev fra DNAs sentralstyre som Brøvig. Solveig Sudmann, som på det aktuelle tidspunktet var sekretær for Fredsfrontens Hovedkomité, var «sikker på at han velger Verdensfredsrådet». Hun mente dessuten at hans stil-

ling var noe annerledes enn Brøvigs, idet styret i hans avdeling av Sosialistisk kulturlag hadde tatt standpunkt til fordel for ham.³⁸ Løfsnes' skjebne er litt uklart på dette punktet. Historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen hevder at han trakk seg fra Verdensfredsrådet og dermed beholdt sin plass i DNA.³⁹ Solveig Sudmann, derimot, skrev til sin kontakt i Verdensfredsrådet at «Løfsnes har fått beholde sitt medlemskap i DNA uten at det får særlige

konsekvenser for hans arbeid [i Fredsfronten]». ⁴⁰

Det kan se ut til at Løfsnes valgte en middelvei. Han var i september 1954, hvis man skal dømme etter hans egne opplysninger til den sovjetiske ambassaden i Oslo, fremdeles medlem av Verdensfredsrådet. ⁴¹ Men han holdt utvilsomt en lav profil i Fredsfronten i en periode etter at eksklusjonsproblematikken hadde vært aktuell. For eksempel frasa han seg en plass i en norsk fredsdelegasjon som etter invitasjon fra den sovjetiske fredskomiteé dro til Sovjetunionen i september 1954. ⁴² Den oppgitte årsaken var at han ikke hadde tid eller penger til å delta, men det er rimelig å anta at den pressede situasjonen i Arbeiderpartiet spilte inn. Overfor Haakon Lie hadde han tilsynelatende gitt inntrykk av å ha forlatt Fredsfronten. Lie beskrev høsten 1954 Løfsnes holdning til Verdensfredsrådet på følgende måte:

Deltakelsen i dette ene møtet [Verdensfredsrådets møte i Wien i november 1953] var imidlertid nok for Knut Løfsnes til å komme til full klarhet over at Verdensfredsrådet var en kommunistisk støtte- og dekkorganisasjon. Og han nølte ikke med å si fra om det. Det at han ble valt inn i Verdensfredsrådet forteller imidlertid om den jakten kommunistene driver for å finne fram til personer som kan brukes som en ytre fasade for dets virksomhet. ⁴³

Dette står i kontrast til Løfsnes' egne uttalelser til Fredsfrontens medlemsblad etter å ha vært med på Verdensfredsrådets møte i Wien. Der omalte han bevegelsen i sterkt rosende vendinger. Muligens har Løfsnes gitt DNA-ledelsen inntrykk av å ha distansert seg fra verdensfredsrådet, mens han i virkeligheten

vedlikeholdt sitt forhold til det. Han var i hvert fall registrert som et av fire norske rådsmedlemmer hos Verdensfredsrådets sekretariat i 1955. ⁴⁴

Løfsnes berører i det hele tatt ikke eksklusjonsproblematikken fra 1954 i sin selvbiografi, og han nevner ingenting om at han trakk seg tilbake fra sitt engasjement i Verdensfredsrådet. Derimot beskriver han hvordan han ble ekskludert fra DNA i 1960. Dette skjedde ifølge Løfsnes i to omganger. I februar fikk han beskjed av Haakon Lie om at hans medlemskap i DNA var opphevet. Grunnlaget var også denne gang hans medlemskap i Verdensfredsrådet. Eksklusjonen ble imidlertid ikke effektivt, ifølge Løfsnes fordi partiledelsen ikke hadde fulgt sine egne vedtekter. ⁴⁵ Den endelige eksklusjonen kom i september det samme året. Da erklærte DNA-ledelsen, på grunnlag av en rapport utarbeidet under ledelse av Haakon Lie, at tilknytning til *Orientering*, der Løfsnes var medarbeider, var uforenlig med partimedlemskap. ⁴⁶ Løfsnes gir i sin utlegning om eksklusjonen en interessant betraktning om Verdensfredsrådet:

Gerhardsen forsøkte som vanlig å megle - kunne jeg ikke la være å motta gjenvalg som medlem av Verdensfredsrådet? spurte han. Det var i seg selv et umulig forslag. Hadde man først mottatt en slik utnevning, så dreide det seg siden bare om å motta innkalling til møtene. Det Gerhardsen egentlig ba meg om var å vurdere å ikke delta. Det var jeg villig til, men ikke å be om å bli strøket som medlem. ⁴⁷

Dermed må man gå ut fra at Løfsnes aldri gikk ut av Verdensfredsrådet, slik det blir hevdet av historikerne Bergh og Eriksen. Man kan derimot anta at han ga signaler til partiledelsen i 1954 om at

han tok avstand fra Fredsfronten. At DNAs eksklusjonstrusler på denne tiden ikke fikk konsekvenser for hans arbeid i Fredsfronten, slik Solveig Sudmann hadde håpet på, var nok heller ikke riktig. Knut Løfsnes beholdt sin tilknytning til Fredsfronten, men så seg antakelig ikke tjent med å være i forgrunnen slik han sannsynligvis ville ha vært uten en eksklusjonstrussel hengende over seg.

Foruten å ramme Brøvig og Løfsnes spesielt, hadde DNA-ledelsens utspill i januar 1954 den følge at andre DNA-folk avholdt seg fra å delta i Fredsfrontens arbeid. Ifølge Solveig Sudmann viste dette seg i forbindelse med et møte i Verdensfredsrådet umiddelbart etter at Brøvig og Løfsnes hadde mottatt eksklusjonstrusselen fra sentralstyret:

Disse eksklusjonene kommer naturligvis til å få følger for vårt arbeid, fordi det kan skremme noen fra å delta i vårt arbeid [...] Vi vet allerede at 3 fremstående medlemmer av DNA som sikkert ville ha reist til dette møtet, nå ikke kommer til å reise.⁴⁸

Man kan dermed gå ut fra at sentralstyrets tiltak hadde den ønskede preventive virkning.

Haakon Lies kamp mot fredsbevegelsen

Det var, som vi har vært inne på, særlig kretsen rundt Haakon Lie som førte kampen mot det de oppfattet som kommunistisk dekkvirksomhet. 1954 ble et «kronår» i så måte. Som partisekretær var Lie sentral i beslutningen om å ekskludere Gunnar Brøvig og å legge press på Knut Løfsnes på nyåret. Det var imidlertid på høstparten det samme året

at det virkelige angrepet ble satt inn. Lie ga i heftet *Kaderpartiet* en fremstilling av de metoder som han mente kommunistpartier anvendte for å vinne innflytelse i vestlige samfunn. Heftet var i all hovedsak basert på Philip Selznicks bok *The Organizational Weapon*, som var en «studie i bolsjevikisk strategi og taktikk».⁴⁹ Lie begrunnet utgivelsen på følgende måte:

I dette skriftet har vi søkt å trekke frem de delene av hans [Selznicks] bok som kan være til særlig nytte for arbeiderne som til daglig står i kampstilling til kommunistene. [...] Med den sterke vekt ledelsen i Norges Kommunistiske Parti nå legger på infiltrasjon i studentverdenen, ungdomsorganisasjonene og de humanitære sammenslutningene skulle skriftet også ha en oppgave utenfor arbeiderorganisasjonene. Det er tragisk å se hvordan velmenende kvinner og menn lar seg utnytte som redskap for kommunistene. Noe annet enn opplysning kan ikke hindre at det gjentar seg for ofte.⁵⁰

I *Kaderpartiet* var Lie særlig opptatt av kommunistiske dekkorganisasjoner som et instrument til å vinne fram i opinionen med synspunkter som var i overensstemmelse med sovjetiske utenrikspolitiske mål. Som den viktigste av dekkorganisasjonene identifiserte Lie den norske Fredsfronten og dens internasjonale moderorganisasjon, Verdensfredsrådet. Lie la blant annet vekt på hvordan ikke-kommunister ble trukket fram som frontfigurer i Fredsfronten. Han nevnte spesielt Arbeiderpartipolitikerne Karl Frimann Dahl, Knut Løfsnes og den partiløse Ragnar Forbech, som ifølge partisekretæren ble «brukt som et ytre skilt for verdensfredsbevegelsens virksomhet i Norge».

Reaksjonene på dette heftet varierte i

Boka Kaderpartiet kom ut i 1954 og var bygget på The Organizational Weapon av Philip Selznick.

den norske pressen. Debatten i etterkant avfødte et nytt hefte fra Haakon Lies side under tittelen *De kommunistiske dekkorganisasjonene - Dagbladet og Kaderpartiet*. Lie forsterket og konkretiserte her sine påstander om de kommunistiske dekkorganisasjonene. I sin omtale av Verdensfredsrådets og den norske Fredsfrontens virksomhet mente han at det ikke var noen tvil om at det endelige målet var å styrke Sovjetunionens stilling i den norske opinionen:

Det som klart viser at vi har å gjøre med kommunistisk propaganda er dette: [...] Den stadige propagandaoffensiven - uansett hvilke spørsmål som det i øyeblikket hamres på - for å framstille Sovjets politikk som ensbetydende med fred, mens Vestens i bunn og grunn tar sikte på krig. Dette er

som nevnt selve grunnlaget for den kommunistiske «fredsbevegelsen» - grunnlaget for angrepet på Vestens politiske samling og forsvar.⁵¹

Haakon Lies og DNAs offensiv falt sammen i tid med Fredsfrontens avradikalisering. Som nevnt, fastslo Solveig Sudmann at eksklusjonstruslene i januar 1954 skremte DNA-medlemmer bort fra Fredsfronten. Det er rimelig å tolke Lies to hefter høsten 1954 i sammenheng med eksklusjonstruslene på nyåret. Fredsfronten uroet antakelig Lie og partiledelsen i langt større grad enn tidligere, nå da bevegelsen hadde oppnådd å knytte til seg frontfigurer som var relativt troverdige i opinionen.

Lies og den øvrige DNA-ledelsens oppfattelse av Fredsfronten som kommunistinspirert, må sies å ha hatt mye for seg. Tilknytningen til NKP var åpenbar idet de aller fleste av Fredsfrontens mest aktive tilhengere var kommunister selv. Dessuten viser NKPs arkiver at partiet så på bevegelsen som en inkorporert del av sin samlede politiske innsats i landet. Organisasjonsmessig var kommunistpartiet Fredsfrontens viktigste støttespiller, og stilte sitt apparat til disposisjon for de forskjellige aksjoner som ble gjennomført i Fredsfrontens navn. Dette var partiet instruert til fra høyeste hold i den kommunistiske verdensbevegelsen. I første halvdel av 1950-tallet ytrer lederskapet i Moskva seg gjerne gjennom Kominforms konferanser (fram til 1949) og gjennom Kominforms tidsskrift *For a lasting Peace, For a People's Democracy!*

Det var imidlertid overordnede retningslinjer som kom til uttrykk gjennom Kominform-apparatet. På et mer detaljert plan, i bevegelsens konkrete

utvikling i Norge, intervenerte sovjetiske interesser via sine embedsmenn ved den sovjetiske ambassaden i Oslo. Dette ble hovedsakelig gjort i regelmessige møter som fant sted mellom norske kommunister og ambassadepersonalet. Dessuten hadde enkelte av Fredsfrontens ikke-kommunistiske deltakere jevnlig kontakt med sovjetiske tjenestemenn i Oslo. Det ble fra den sovjetiske ambassaden gjort klart at Fredsfrontens viktigste virkeområde var arbeiderorganisasjonene. Dette styrker inntrykket av at Fredsfronten var et fordekt kommunistisk tiltak for å vinne fram i opinioenen. Særlig var fagbevegelsen viktig. Derfor er det naturlig å gi Haakon Lie rett i mange av hans vurderinger av bevegelsen.

Epilog

DNA-ledelsens systematiske kampanje mot Fredsfronten virket sterkt svekkende. Det samme må sies om overvåkingen som POT sto for. Samtidig må det fremholdes at bevegelsen stilte med dårlige kort uavhengig av motstanden fra Arbeiderpartiets og POTs side. Fredsfrontens sentrale budskap, var preget av en sterk beundring for Sovjetunionen, og denne statens angivelige fredsskapende misjon i verdenspolitikken. Dette var ikke egnet til å engasjere den norske befolkningen. Skepsisen til den kommunistiske del av verden var under den kalde krigen utbredt. Videre ble Fredsfronten svekket av stadige uoverensstemmelser i ledelsen. Dette var nært forbundet med den pågående striden i NKP som fikk sitt klimaks i 1949/50, da partiets generalsekretær Peder Furubotn og hans tilhengere ble

ekskludert for påstått «titoisme». Fredsfronten ble en av flere arenaer der de to grupperingene innen kommunisbevegelsen kjempet om makten.

Dermed var det en lite levedyktig bevegelse som ble stilt overfor realitetene i 1956, da Ungarn ble invadert av sovjetiske styrker. Entusiasmen omkring sovjetsosialismens naturgitte fredsælhet, som hadde preget brorparten av Fredsfrontens deltakere, ble satt på en prøve bevegelsen ikke kom stående ut av. Den tidligere enheten mellom NKP og Fredsfronten ble brutt. Dette betød at Fredens Forkjempere sto uten sitt viktigste organisatoriske støttepunkt, og var dessuten frarøvet muligheten til å fremheve Sovjetunionen som «fredens bolverk» med tyngde.

Omstendighetene rundt oppløsningen av Fredsfronten er betegnende. Den lave aktiviteten i tiden fram mot høsten 1956 hadde i praksis redusert Fredens Forkjempere til et papirapparat. Illustrerende i så måte er at bevegelsens arkiver for årene 1955 og 1956 nesten utelukkende inneholder en begrenset korrespondanse med Verdensfredsrådet. Det foreligger ingen referater fra komitémøter slik det gjør for tidligere perioder i bevegelsens liv. Det finnes heller ikke noe vedtak eller liknende der oppløsningen av bevegelsen dokumenteres. Realiteten ser ut til å ha vært at den etter hvert svake Fredsfronten simpelthen døde bort. Det kan dermed synes som om ledelsen i DNA hadde vunnet striden mot de opprørske elementene innenfor sin egen organisasjon. Sikkerhetspolitisk opposisjon skulle imidlertid videreføres, styrket av medlemmer av Arbeiderpartiet. Denne gangen lå vekten i langt mindre grad på

fascinasjonen for kommunistiske regimer. Et slikt miljø var kretsen rundt avisen Orientering, der flere personer som hadde vært tilknyttet Fredsfronten fant sin plass.⁵²

Noter

- 1 B. Furre, *Norsk historie 1905-1990. Vårt hundreår*, Oslo 1993: 68
- 2 Sirkulære fra Den Midlertidige Norske Fredskomiteé til «alle forsvarere av freden», 20.07.1949, OVS, P-50: 0731
- 3 Manifest fra Verdenskongressen av Fredens Forkjempere, utsendt av Den norske midlertidige Fredskomiteé, juli 1949, OVS, P-50: 0730a
- 4 *Fram For Fred* 4/1950:1
- 5 Begrepet «den sikkerhetspolitiske opposisjon» er hentet fra J.Kr. Meyer, NATOs kritikere - Den sikkerhetspolitiske opposisjon, 1949-1961 i *Forsvarsstudier* 3/1989. Meyer viser til at også deler av den borgerlige siden i norsk politikk stilte seg skeptisk til norsk tilslutning til Atlanterhavspakten. Det var imidlertid fra venstresiden den sterkeste motstanden kom, og det er denne siden som i foreliggende fremstilling skal behandles
- 6 Se særlig Mimi Sverdrup Lundens korrespondanse i ARK-1328 Mimi Sverdrup Lundens arkiv, Serie D, AAB
- 7 Brev fra Mimi Sverdrup Lunden til Julie Romsdal 01.06.1949, ARK-1328 Mimi Sverdrup Lundens arkiv, AAB
- 8 For nærmere om alle appellene, deres innhold og kampanjene som ble drevet i tilknytning til dem i Norge og internasjonalt, se L.E. Rowe, 'Forsvaret av Freden og kampen mot krigsbrannstifterne.' *Fred som politisk våpen i den kalde krigen 1949-1956*, hovedoppgave Oslo 1999
- 9 Rapport fra Hovedkomiteen til landskonferansen 06.-07.07.1953. NKPs partisekretær Just Lippe hadde innvendinger til at dette tallet var korrekt. Han påpekte i 1951 at bevegelsen hadde en tendens til å overdrive antallet fredskomiteer. Lippe påpekte at mens Hovedkomiteen i Oslo vanligvis oppga rundt 50 komiteer, var det totale antallet aktive fredskomiteer i Norge begrenset til ti stykker. Se brev fra Just Lippe til NKPs sentralstyre, 15.11.1951, ARK-1110 NKPs arkiv, AAB
- 10 Samtale med Haakon Lies nære medarbeider Paul Engstad jr., 13.12.96. Jfr. også H. Lie, *Kaderpartiet*, Oslo 1954 [I] og *De kommunistiske dekkorganisasjonene – Dagbladet og Kaderpartiet*, Oslo 1954 [II]
- 11 H. Lie, 1954 II: 12
- 12 Einar Gerhardsens innlegg i den utvedede utenrikskomité, 28. 06. 1950
- 13 Fra § 3 i Overvåkingsinstruksen fra 1953, som er sitert i Lund-rapporten: 111 og hos T. Bergh og K.E. Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bind 1, Oslo 1988: 168. For en fyldig gjennomgang av POTs overvåking av fredsbevegelsen som helhet i Norge i årene 1949-1956, se L.E. Rowe 1999: 258-286. En noe forkortet versjon av denne hovedoppgaven vil bli publisert i serien *Forsvarsstudier* i løpet av 2000
- 14 Notat med Arne Hjelm Nilsens signatur, 04.12.1953, OVS, 8896
- 15 Se J.Kr. Meyer 1989: 19 og 54
- 16 J.Kr. Meyer 1989: 54
- 17 *Fri Fagbevegelse* 2/1951: 43
- 18 *Fram For Fred* 3/1951: 4
- 19 Samtale med Haakon Lies nære medarbeider Paul Engstad jr. 13.12.1996
- 20 *Fram For Fred* 3/1951: 4
- 21 Solveig Halvorsen, *Rørleggernes fagforening i Oslo gjennom 100 år*, Oslo 1984: 190
- 22 Opplysningen om Hauges politiske tilhørighet skriver seg fra Solveig Halvorsen 1984 Hun mener at Rørleggernes fagforening hadde begge sider i kaldkrigsdebatten representert, og at dens medlemsblad og arkiver derfor fungerer som en viktig kilde til, og god illustrasjon av, motsetningene innen arbeidslivet under den kalde krigen
- 23 *Rørleggeren* 1/1951: 9-10
- 24 J. Moren, *Norske organisasjoner*, Oslo 1966: 148

- 25 Etter J.Kr. Meyer 1989: 52
- 26 *Fram For Fred*, 4/1951: 3
- 27 Brev fra Siri Sverdrup Lunden til Kristbjørg Selnes, 10.03.51, ARK-1328 Mimi Sverdrup Lundens arkiv, AAB
- 28 Friis' innlegg i landsmøteprotokollen fra 1953: 1-4, PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03
- 29 Adam Egede Nissen jr.s innlegg i landsmøteprotokollen fra 1953: 6-8, PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03
- 30 Samtalereferat fra den sovjetiske ambassaden i Oslo, samtalen mellom Sergej Loginov og Jakob Friis, 11. 06. 1951, AVPRF, f 0116, op. 40, p. 161, d. 12, ll. 65-67
- 31 *Svart på Hvitt* 3/1953: 2 og 12
- 32 Brev fra Fredens Forkjempere i Norge til Sven Danvik i Verdensfredsrådet, 03.01.1953 (feildatert, eg. januar 1954), PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 06.
- 33 *Svart på Hvitt* 4/1953: 4-5
- 34 H. Lie 1954 II: 23
- 35 Brev fra Fredens Forkjempere v/Solveig Sudmann til Verdensfredsrådet v/Sven Danvik, 28.01.1954, PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07
- 36 Notat, 04.12.1953, OVS 8896
- 37 *Svart på Hvitt* 1/1954: 12
- 38 Brev fra Fredens Forkjempere v/Solveig Sudmann til Verdensfredsrådet v/Sven Danvik, 28.01.1954, PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07
- 39 T. Bergh og K. E. Eriksen 1998: 466
- 40 Brev fra Fredens Forkjempere v/Solveig Sudmann til Verdensfredsrådet v/Sven Danvik, 12.03.1954, PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07
- 41 Brev fra Knut Løfsnes til Sovjetunionens ambassade i Oslo, 06.09.1954, AVPRF, f. 0116, op. 43, p. 176, d. 17, ll. 6-7
- 42 Brev fra Knut Løfsnes til Sovjetunionens ambassade i Oslo, 06.09.1954, AVPRF, f. 0116, op. 43, p. 176, d. 17, ll. 6-7
- 43 H. Lie 1954 II: 14
- 44 Brev fra Verdensfredsrådets generalsekretær Jean Lafitte til Fredens Forkjempere hovedkomité, 08.04.1955, PAX 0008, b. 03, m. 06, o. 01
- 45 K. Løfsnes, *Motstandsmann og politiker*, Oslo 1991: 220
- 46 Ø. Stenersen, *Venstrekraftene i norsk politikk 1945-65 i Trond Bergh m. fl. (red.), Vekt og velstand*, Oslo 1977: 380
- 47 Løfsnes 1991: 220
- 48 Brev fra Fredens Forkjempere v/Solveig Sudmann til Verdensfredsrådet v/Sven Danvik, 28.01.1954, PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07
- 49 P. Selznick, *The Organizational Weapon - A Study of Bolshevik Strategy and Tactics*, New York 1952
- 50 H. Lie, 1954 I: 7
- 51 H. Lie, 1954 II: 11
- 52 NKPs forhold til Fredsfronten for årene 1949-1956, og sovjetiske interesser og deres virksomhet overfor den norske Fredsfronten er systematisk undersøkt av forfatteren i henholdsvis NKPs arkiver ved AAB og i den russiske føderasjons utenriksarkiv (AVPRF). Resultatet av disse undersøkelsene fremkommer i Rowe 1999. Dessuten vil dette inkluderes i den forkortede versjonen som publiseres i Forsvarsstudier i løpet av 2000